

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE

**PREPORUKA
CM/REC(2023)3 ODBORA
MINISTARA DRŽAVAMA
ČLANICAMA ZA KNJIŽNIČNO
ZAKONODAVSTVO I POLITIKU
U EUROPI**

USVOJENA: 5. TRAVNJA 2023. GODINE

Uvod

Upravni odbor za kulturu, baštinu i krajolik Vijeća Europe (CDCPP) (Council of Europe Steering Committee for Culture, Heritage and Landscape (CDCPP)) u suradnji s EBLIDA-om (European Bureau of Library, Information and Documentation Associations) 2000. godine sastavio je Smjernice za knjižnično zakonodavstvo i politiku u Europi, dokument koji je utjecao na oblikovanje politika i knjižnično zakonodavstvo u svim državama članicama Vijeća Europe.

Godine 2020. EBLIDA-ina radna skupina LIBLEG započela je rad na reviziji Smjernica. Tekst je razrađen i poslan Vijeću Europe, koje je predložilo podizanje statusa Smjernica na razinu Preporuke Odbora ministara. Zajednička skupina Vijeća Europe i EBLIDA-e radila je na dovršavanju dokumenta te ga je predstavila CDCPP-u u studenom 2022. godine. Petnaestak država članica unaprijedilo je nacrt teksta svojim komentarima. Dana 5. travnja 2023. godine Odbor ministara Vijeća Europe odobrio je Preporuku CM/Rec(2023)3 za knjižnično zakonodavstvo i politiku u Europi.

Preporuka definira knjižnice kao „javno dostupne ustanove kulturne, obrazovne i društvene naravi koje služe lokalnim, akademskim, specijaliziranim zajednicama i/ili društvu u cjelini“ te uvodi nove koncepte i preoblikuje tradicionalne u sljedećim četirima smjerovima:

- Cijelo potpoglavlje posvećeno je demokratskom sudjelovanju, koje je dodano „Slobodi izražavanja i slobodnom pristupu informacijama“ (prvi odlomak).
- Rad knjižnice smješten je u okvir provedbe UN-ove Agende 2030 o održivom razvoju i njezinih ciljeva u Europskoj uniji, a ne više isključivo u područje obrazovanja i kulture, čime se naglašava društvena dimenzija knjižnica i njihova predanost održivom, demokratskom i pravednom društvu.
- Dodana su dva nova odlomka: „Globalne i lokalne prijetnje i knjižnično poslovanje“ i „Digitalna transformacija i širenje knjižničnih mreža temeljenih na umjetnoj inteligenciji“.
- Preporučuje se jačanje e-posudbe u knjižnicama olakšavanjem nabave licencija za digitalne knjige, pod razumnim uvjetima, čim budu objavljene.

ODBOR MINISTARA Preporuka **CM/Rec(2023)3** 5. travnja 2023.

Preporuka CM/Rec(2023)3 Odbora ministara državama članicama za knjižnično zakonodavstvo i politiku u Europi

*(Usvojio Odbor ministara 5. travnja 2023.
na 1462. sastanku zamjenika ministara.)*

Odbor ministara, prema odredbama članka 15.b Statuta Vijeća Europe (ETS br. 1),

uzimajući u obzir da je jedan od ciljeva Vijeća Europe postizanje većeg jedinstva među članicama u svrhu očuvanja i promicanja ideala i načela utemeljenih na poštovanju ljudskih prava, demokracije i vladavine prava, koji su njihova zajednička baština;

naglašavajući da knjižnice imaju ključnu ulogu kao središta zajednice u težnji prema demokratskom, kohezivnom, uključivom i pravednom društvu te su važna i nezamjenjiva sastavnica društvene, kulturne i baštinske informacijske infrastrukture održivoga društva, u kojem su sloboda izražavanja, javni pristup informacijama i demokratsko sudjelovanje zajamčeni;

primajući na znanje da je 2000. godine Upravni odbor Vijeća Europe za kulturu, baštinu i krajolik (CDCPP), u suradnji s Europskim uredom za knjižničarska, informacijska i dokumentacijska društva (EBLIDA) / European Bureau of Library, Information and Documentation Associations (EBLIDA), izradio Smjernice Vijeća Europe / EBLIDA-e za knjižnično zakonodavstvo i politiku u Europi, koje su snažno utjecale na oblikovanje politika te su nadahnule zakonodavstvo vezano uz knjižnice u svim državama članicama Vijeća Europe;

napominjući da te smjernice služe kao referenca knjižnicama koje često rade u izazovnim situacijama u lokalnim sredinama, kao i regionalnoj i lokalnoj administraciji voljnoj restrukturirati lokalne knjižnične sustave;

naglašavajući da – iako su izvorne smjernice još uvijek relevantne – kulturne i društvene promjene s jedne strane i tehnološki razvoj s druge strane postavljaju pred knjižnice nove izazove;

naglašavajući da su se tijekom posljednjih dvaju desetljeća knjižnice razvile kao prostori koji obogaćuju interakciju među ljudima, stvaranje znanja i građansku uključenost i da, u nekoliko država članica Vijeća Europe, knjižnično zakonodavstvo već odražava te nove koncepte i uloge, koji su nadahnuti značajnim brojem dokumenata i preporuka Vijeća Europe i Europske unije;

uvjeren da revizija Smjernica Vijeća Europe / EBLIDA-e za knjižnično zakonodavstvo i politiku u Europi i njihova transformacija u Preporuku Odbora ministara mogu ojačati napore diljem Europe da se teži k dobro informiranom, uključivom i demokratskom društvu;

napominjući da je stoga CDCPP odlučio preispitati područje djelovanja knjižnica¹ kako bi se izradio novi skup načela koji je relevantan za nacionalno zakonodavstvo i politiku u državama članicama Vijeća Europe, koji je u skladu s demokratskim vrijednostima, kompatibilan s ustavnim načelima država članica i može nadahnuti nove i/ili revidirane knjižnične zakone i politike;

ponovno potvrđujući da bi knjižnice trebale pridonijeti zajedničkim ciljevima, utvrđenima Programom Ujedinjenih naroda o održivom razvoju do 2030. godine (tzv. Agendom 2030), kao što su socijalna uključenost, kvalitetno obrazovanje, mir, pravednost i snažne institucije;

napominjući da je napredak informacijskih tehnologija otvorio nove teme u knjižničnom i informacijskom području, kao što su pristup, privatnost, zaštita podataka, veliki podaci, povezanost i uključenost, kibernetička sigurnost, umjetna inteligencija, 5G, ulančani blokovi, automatizacija procesa, autonomni uređaji i virtualna (uvećana ili proširena) stvarnost;

pozivajući se na relevantne konvencije, preporuke i smjernice Vijeća Europe, među kojima su ponajprije:

1. Konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda (ETS no. 5), čl. 10.
(eng. *The Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms* (ETS No. 5), Article 10)

2. Europska kulturna konvencija (ETS No. 18)
(eng. *The European Cultural Convention* (ETS No. 18))

¹ Za potrebe ove Preporuke knjižnice su definirane kao javno dostupne ustanove kulturne, obrazovne i društvene naravi koje služe lokalnim, akademskim ili specijaliziranim zajednicama i/ili društvu u cjelini. One su nacionalne ili lokalne, javne ili privatne ustanove sve dok su neprofitne te usvajaju i primjenjuju knjižnične vrijednosti, načela, standarde i stručne metodologije.

3. **Konvencija o zaštiti arhitektonskog blaga Europe (ETS br. 121)**

(eng. *The Convention for the Protection of the Architectural Heritage of Europe* (ETS No. 121))

4. **Europska konvencija o zaštiti arheološke baštine (revidirana) iz 1992. godine (revidirana, ETS no. 143.)**

(eng. *The European Convention on the Protection of the Archaeological Heritage* (revised, ETS No. 143))

5. **Okvirna konvencija za zaštitu nacionalnih manjina (ETS no. 157)**

(eng. *The Framework Convention for the Protection of National Minorities* (ETS No. 157))

6. **Okvirna konvencija Vijeća Europe o vrijednosti kulturne baštine za društvo (CETS no. 199)**

(eng. *The Council of Europe Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society* (CETS No. 199))

7. **Konvencija Vijeća Europe o kaznenim djelima povezanim s kulturnim dobrima (CETS no. 221)**

(eng. *The Council of Europe Convention on Offences relating to Cultural Property* (CETS No. 221))

8. **Recommendation CM/Rec (2016)2 on the Internet of citizens**

(Preporuka CM/Rec(2016)2 Odbora ministara o internetu građana)²

9. **Preporuka CM/Rec (2017.) državama članicama o Strategiji europske kulturne baštine za 21. stoljeće**

(eng. *Recommendation CM/Rec(2017)1 on the European Cultural Heritage Strategy for the 21st century*)

10. **Recommendation CM/Rec(2017)8 on Big Data for culture, literacy and democracy**

(Preporuka CM/Rec(2017) o velikim podacima za kulturu, pismenost i demokraciju)³

² Nema dostupnoga službenog prijevoda Preporuke CM/Rec(2016)2 na hrvatski jezik.

³ Nema dostupnoga službenog prijevoda Preporuke CM/Rec(2017)8 na hrvatski jezik.

11. ***Recommendation CM/Rec(2018)3 on cultural heritage facing climate change: increasing resilience and promoting adaptation***

(Preporuka CM/Rec(2018)3 o kulturnoj baštini suočenoj s klimatskim promjenama: povećanje otpornosti i promicanje prilagodbe)⁴

12. ***Recommendation CM/Rec(2018)10 on culture's contribution to strengthening the internet as an emancipatory force***

(Preporuka CM/Rec(2018)10 o doprinosu kulture jačanja interneta kao alata za emancipaciju)⁵

13. ***Recommendation CM/Rec(2020)1 on the human rights impacts of algorithmic systems***

(Preporuka CM/Rec(2020)1 Odbora ministara državama članicama o učincima algoritamskih sustava na ljudska prava)⁶

14. ***Recommendation CM/Rec(2020)7 on promoting the continuous prevention of risks in the day-to-day management of cultural heritage: co-operation with States, specialists and citizens***

(Preporuka CM/Rec(2020)7 Odbora ministara državama članicama o promicanju kontinuiranog sprječavanja rizika u svakodnevnom upravljanju kulturnom baštinom: suradnja s državama, stručnjacima i građanima)⁷

15. ***Recommendation CM/Rec(2022)15 on the role of culture, cultural heritage and landscape in helping to address global challenges***

(Preporuka CM/Rec(2022)15 Odbora ministara državama članicama o ulozi kulture, kulturne baštine i krajolika u suočavanju s globalnim izazovima)⁸

16. **Smjernice za umjetnu inteligenciju i zaštitu podataka (T-PD(2019)01), Vijeće Europe**
(eng. *Guidelines on Artificial Intelligence and Data Protection (T-PD(2019)01), issued by the Council of Europe*);

⁴ Nema dostupnoga službenog prijevoda Preporuke CM/Rec(2018)3 na hrvatski jezik.

⁵ Nema dostupnoga službenog prijevoda Preporuke CM/Rec(2018)10 na hrvatski jezik.

⁶ Nema dostupnoga službenog prijevoda Preporuke CM/Rec(2020)1 na hrvatski jezik.

⁷ Nema dostupnoga službenog prijevoda Preporuke CM/Rec(2020)7 na hrvatski jezik.

⁸ Nema dostupnoga službenog prijevoda Preporuke CM/Rec(2022)15 na hrvatski jezik.

pozivajući se na druge relevantne međunarodne pravne instrumente, među kojim su ponajprije:

1. **Rezolucija koju je usvojila Opća skupština 25. rujna 2015. Promijenimo naš svijet: Agenda 2030. za održivi razvoj (A/RES/70/1)**
(eng. *The United Nations Resolution adopted by the General Assembly in 2015, Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development (A/RES/70/1)*)
2. **Međunarodni pakt o gospodarskim, socijalnim i kulturnim pravima (1966), čl. 19.⁹**
(eng. *The United Nations International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights (1966), Article 19*)
3. **Konvencija o pravima djeteta (1989)**
(eng. *The United Nations Convention on the Rights of the Child (1989)*)
4. **Konvencija za zaštitu kulturnih dobara u slučaju oružanoga sukoba i protokoli uz tu Konvenciju (1954; 1999.)**
(eng. *The UNESCO Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict and its Protocols (1954 and 1999)*)
5. **Konvencija o mjerama zabrane i sprječavanja nedozvoljenog uvoza, izvoza i prijenosa vlasništva kulturnih dobara, Paris, 14. studenoga 1970.¹⁰**
(eng. *The UNESCO Convention on the Means of Prohibiting and Preventing the Illicit Import, Export and Transfer of Ownership of Cultural Property (1970)*)
6. **UNIDROIT-ova Konvencija o ukradenim ili nezakonito izvezenim kulturnim dobrima (1995)**
(eng. *The UNIDROIT Convention on Stolen or Illegally Exported Cultural Objects (1995)*)
7. **Povelja temeljnih prava Europske unije (2000), čl. 11.**
(eng. *The Charter of Fundamental Rights of the European Union (2000), Article 11*)
8. **Opća deklaracija o ljudskim pravima (1948), čl. 19.**
(eng. *The Universal Declaration of Human Rights (1948), Article 19*)

⁹ Službeni tekst Međunarodnoga pakta o građanskim i političkim pravima objavljen je u Službenom listu SFRJ, br. 7/1971., i još uvijek je jedini službeni prijevod.

¹⁰ Odluka o objavljivanju mnogostranih međunarodnih ugovora kojih je Republika Hrvatska stranka na temelju notifikacija o sukcesiji, Narodne novine, br. 12/1993., URL: https://narodnenovine.nn.hr/clanci/medunarodni/1993_10_12_27.html

9. **Direktiva 2014/60/EU Europskog parlamenta i Vijeća od 15. svibnja 2014. o povratu kulturnih predmeta nezakonito iznesenih s državnog područja države članice i o izmjeni Uredbe (EU) br. 1024/2012 (preinaka)**
(eng. Directive 2014/60/EU of the European Parliament and of the Council of 15 May 2014 on the return of cultural objects unlawfully removed from the territory of a Member State and amending Regulation (EU) No 1024/2012 (Recast))
10. **Uredba (EU) 2019/880 Europskog parlamenta i Vijeća od 17. travnja 2019. o unosu i uvozu kulturnih dobara**
(eng. Regulation (EU) 2019/880 of the European Parliament and of the Council of 17 April 2019 on the introduction and the import of cultural goods)
11. **Uredba (EU) 2016/679 Europskog parlamenta i vijeća od 27. travnja 2016. o zaštiti pojedinaca u vezi s obradom osobnih podataka i o slobodnom kretanju takvih podataka** (eng. Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data)
12. **Prijedlog uredbe Europskog parlamenta i Vijeća o utvrđivanju usklađenih pravila o umjetnoj inteligenciji (Akt o umjetnoj inteligenciji) i izmjeni određenih zakonodavnih akata Unije koje je predložila Europska komisija 2021.**
(eng. The Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council laying down harmonised rules on artificial intelligence (Artificial Intelligence Act) and amending certain Union legislative acts proposed by the European Commission in 2021)
13. **Direktiva 2001/29/EZ Europskog parlamenta i Vijeća od 22. svibnja 2001. o usklađivanju određenih aspekata autorskog i srodnih prava u informacijskom društvu**
(eng. Directive 2001/29/EC of the European Parliament and of the Council of 22 May 2001 on the harmonisation of certain aspects of copyright and related rights in the information society)
14. **Direktiva 2006/115/EZ Europskog parlamenta i Vijeća od 12. prosinca 2006. o pravu iznajmljivanja i pravu posudbe te o određenim autorskom pravu srodnim pravima u području intelektualnog vlasništva (kodificirana verzija)**
(eng. Directive 2006/115/EC of the European Parliament and of the Council of 12 December 2006 on rental right and lending right and on certain rights related to copyright in the field of intellectual property)

15. **Direktiva (EU) 2019/790 Europskog parlamenta i Vijeća od 17. travnja 2019. o autorskom i srodnim pravima na jedinstvenom digitalnom tržištu i izmjeni direktiva 96/9/EZ i 2001/29/EZ**
(eng. Directive (EU) 2019/790 of the European Parliament and of the Council of 17 April 2019 on copyright and related rights in the Digital Single Market and amending Directives 96/9/EC and 2001/29/EC)
16. **Direktiva (EU) 2019/1024 Europskog parlamenta i Vijeća od 20. lipnja 2019. o otvorenim podacima i ponovnoj uporabi informacija javnog sektora (preinaka)**
(eng. Directive (EU) 2019/1024 of the European Parliament and of the Council of 20 June 2019 on open data and the re-use of public sector information (recast))
17. **Direktiva 2012/28/EU Europskog parlamenta i Vijeća od 25. listopada 2012. o određenim dozvoljenim korištenjima djela siročadi**
(eng. Directive 2012/28/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 on certain permitted uses of orphan works)
18. **Preporuka Komisije (EU) 2021/1970 od 10. studenoga 2021. o zajedničkom europskom podatkovnom prostoru za kulturnu baštinu**
(eng. Commission Recommendation (EU) 2021/1970 of 10 November 2021 on a common European data space for cultural heritage)
19. **UNESCO-ove Preporuke za otvorenu znanost (2021.)**
(eng. The UNESCO Recommendation on Open Science (2021))
20. **Fribourška deklaracija o kulturnim pravima (2007.)**
(eng. The Fribourg Declaration on Cultural Rights (2007));

uzimajući u obzir sljedeće stručne dokumente, među kojima su ponajprije:

1. IFLA-in i UNESCO-ov Manifest za narodne knjižnice, 2022. / Manifest za narodne knjižnice međunarodne federacije knjižničarskih društava i ustanova i njegova revidirana verzija (2022)
(eng. The International Federation of Library Associations and Institutions (IFLA)/UNESCO Public Library Manifesto (1994) and its updated version (2022))

2. Budimpeštanska inicijativa za otvoreni pristup
(eng. the Budapest Open Access Initiative (2002))
3. IFLA-in/UNESCO-ov Manifest za multikulturalnu knjižnicu
(eng. *The IFLA/UNESCO Multicultural Library Manifesto* (2009))
4. IFLA-in/UNESCO-ov Manifest za digitalne knjižnice (2011)
(eng. *The IFLA/UNESCO Manifesto for Digital Libraries* (2011))
5. IFLA-in manifest o internetu (2014)
(eng. *The IFLA Internet Manifesto* (2014))
6. EBLIDA-ino/IFLA-ino/LIBER-ovo Izvješće „Budite otvoreni za otvorenu znanost: dionici bi se trebali pripremiti za budućnost, a ne držati se prošlosti“ (2016)
(eng. *The EBLIDA/IFLA/LIBER Statement 'Be open to open science: stakeholders should prepare for the future, not cling to the past'* (2016))
7. IFLA-ino Izvješće o knjižnicama i umjetnoj inteligenciji (2020)
(eng. *The IFLA Statement on libraries and artificial intelligence* (2020))
8. EBLIDA-in izvještaj *Think the unthinkable – A post Covid-19 European Library Agenda meeting*
9. Ciljevi održivog razvoja i financirani iz Europskih strukturnih i investicijskih fondova
(eng. *Sustainable Development Goals and funded through the European Structural and Investment Funds (2021-2027)*)” (2020))
10. IFLA-in/UNESCO-ov Manifest za školske knjižnice (eng. *The IFLA/UNESCO School Library Manifesto* (2021));

preporučuje vladama država članica:

1. Da osiguraju usklađenost između pravila koja se odnose na knjižnično zakonodavstvo i pravila koja se primjenjuju u drugim povezanim poljima i s njima povezanim politikama.
2. Da prošire opseg tradicionalnih pravila za knjižnice kako bi se uzela u obzir sva različita pitanja relevantna za knjižnično zakonodavstvo i politiku.

3. Da uspostave ravnotežu između interesa pojedinaca i korporativnih tijela, javnih i privatnih.
4. Istodobno osiguravajući da knjižnično zakonodavstvo uzme u obzir različite okolnosti i interese država članica, da u svrhu učinkovitosti:
 - a) usvajaju odgovarajuće zakonodavne ili druge političke mjere koje su u skladu s načelima navedenim u ovoj preporuci i priloženim smjernicama te usklađuju postojeće zakonodavstvo s tim načelima;
 - b) prevode ove preporuke i povezane Smjernice Vijeća Europe / EBLIDA-e za knjižnično zakonodavstvo i politiku u Europi (vidi Dodatak) na svoje službene jezike i distribuiraju ih relevantnim tijelima i osobama što je šire moguće.

Dodatak Preporuci CM/Rec(2023)3**SMJERNICE VIJEĆA EUROPE/EBLIDA-E ZA KNJIŽNIČNO ZAKONODAVSTVO I POLITIKU U EUROPI**

Države članice trebaju osigurati da knjižnice mogu obavljati zadaće navedene u Preporuci CM/Rec(2023)3 i u sljedećim smjernicama.

I. SLOBODA IZRAŽAVANJA, SLOBODAN PRISTUP INFORMACIJAMA I DEMOKRATSKO SUDJELOVANJE**1. Otvoreni pristup informacijama i razvoj demokratskog društva**

- a) Knjižnice su nastale radi dobrobiti svojih korisničkih zajednica, kako bi ljudima pružile otvoren pristup informacijama i idejama. Kao neovisno sastajalište i prostor za javne rasprave i debate, pridonose razvoju demokratskog društva i slobodi izražavanja i misli.
- b) Pristup knjižnicama trebao bi biti besplatan za sve građane bez obzira na rasu, nacionalnost, vjeru, kulturu, politiku, dob, invaliditet ili teškoće u učenju, spol ili seksualnu orijentaciju.
- c) Zbirke koje knjižnice nabavljaju, bez obzira na to kojeg su oblika ili formata i jesu li pojedinačne ili uključene u mreže, trebaju uključivati sveobuhvatnu jezgru osnovnih informacijskih materijala, alata i usluga financiranih iz javnih sredstava i trebaju biti stavljene na raspolaganje javnosti i svim članovima zajednice korisnika bez naknade i bez obzira na njihovu platežnu moć. Pristup ovim osnovnim informacijskim materijalima i knjižničnim uslugama temeljno je pravo, osim ako ga doneseni zakon namjerno ograničava u skladu s temeljnim konvencijama, deklaracijama i poveljama koje štite ljudska prava i temeljne slobode.
- d) Knjižnične usluge trebaju omogućiti najvišu razinu i kvalitetu intelektualnog i fizičkog pristupa materijalima i resursima, boreći se protiv pogrešnih informacija i dezinformacija te odgovarajući na potrebe osoba s invaliditetom.
- e) Knjižnice trebaju omogućiti pristup građi koja nije dio njihovih zbirki korištenjem usluge nacionalne i međunarodne međuknjižnične posudbe i dostave dokumenata.
- f) Knjižnice su osmišljene da budu inkluzivne ustanove; stoga bi trebale biti sigurna mjesta za sve manjine, za koje treba osmisliti posebne programe za borbu protiv svih praksi kojima je namjera diskriminirati na temelju spola, rodnog identiteta ili rodnog izražavanja, gdje god je to potrebno.

2. Načela razvoja zbirke

- a) Knjižnične zbirke trebaju se razvijati na temelju neovisne stručne prosudbe knjižničara, bez političkih, vjerskih, sektaških, komercijalnih ili drugih utjecaja. Gdje je prikladno, to bi se trebalo raditi u dogovoru s predstavničkim tijelima korisnika, grupama u zajednici ili drugim obrazovnim, kulturnim i informacijskim ustanovama.
- b) Knjižnice trebaju nabavljati građu i omogućiti pristup izvorima na temelju kvalitete i relevantnosti u odnosu na potrebe zajednice korisnika, uzimajući u obzir raznolikost zajednice kojoj služe što se tiče ponuđenog sadržaja, jezika i formata.
- c) Politike razvoja zbirke, uključujući one koje se tiču digitalnih zbirke, trebale bi se stalno pregledavati i ažurirati kako bi odražavale promjenjive potrebe i mogućnosti, a kriteriji bi trebali biti tako postavljeni da uklanjaju dokumente koji su u lošem stanju ili su zastarjeli. Proces razvoja zbirke trebao bi biti transparentan, a politike na kojima se on temelji trebaju biti javno objavljene.
- d) Manjinskim skupinama treba osigurati materijale na njihovu jeziku koji se odnose na njihovu kulturu. Nadalje, u skladu s Poveljom Europske unije o temeljnim pravima, knjižnične zbirke trebaju predstavljati kulture manjina i učiniti ih poznatim široj zajednici ondje gdje su one relevantne.
- e) Knjižnice trebaju biti dio lokalnih, regionalnih ili nacionalnih sustava čiji članovi međusobno surađuju u vezi s nabavom i cirkulacijom zbirke, te uspostavljati bliske radne odnose s drugim kulturnim, obrazovnim i informacijskim ustanovama.

3. Načela pristupa digitalnom sadržaju

Knjižnice trebaju:

- tražiti elektronički pristup izvorima informacija u ime korisnika prema načelima istaknutima u odlomku 1
- osigurati javne točke pristupa s odgovarajućim razinama podrške i vođenja, omogućujući neovisnu upotrebu digitalnog sadržaja i informacija
- ne dopustiti svjesno pristup internetskom materijalu koji je nezakonit u mjestu/zemlji u kojoj mu se pristupa i isticati, koliko je to moguće, elemente pogrešnih informacija i dezinformacija, uz razumijevanje da je korisnicima prepušteno da odluče kojim informacijama žele pristupiti
- formulirati politike o upotrebi interneta koje izražavaju ciljeve kojima se teži i metode koje se upotrebljavaju za omogućivanje javnog pristupa digitalnom sadržaju i informacijama te osigurati potpunu transparentnost što se tiče podrijetla informacija i načina na koje se proizvode, promoviraju, šire i usmjeravaju prema skupinama korisnika
- poštovati prava korisnika, uključujući pravo na povjerljivost i privatnost, u skladu sa zakonodavnim instrumentima koji se tiču zaštite osobnih podataka

- kontinuirano preispitivati politike o javnim točkama pristupa i njihovu primjenu u praksi, u dogovoru s predstavničkim tijelima korisnika i organizacijama civilnog društva
- pohranjivati, štiti, poboljšavati i razvijati povijesne zbirke, ako je to dio njihove nadležnosti, i aktivno promovirati takve zbirke široj javnosti.

4. Promicanje demokratskog sudjelovanja

Knjižnice bi trebale:

- biti smatrane nužnom snagom u održavanju i razvoju demokracije, uključivanjem zajednice i osiguravanjem platforme za raspravu
- promovirati raznolikost izvora informacija i mišljenja kako bi se građanima omogućilo donošenje informiranih odluka temeljenih na kritičkom razmišljanju
- biti aktivne u organizaciji javnih rasprava za dobrobit društva u cjelini
- poticati vjerodostojnost poboljšanjem pristupa pouzdanim informacijama, na primjer upotrebom sustava ocjenjivanja mrežnih stranica i njihova vrednovanja, umjesto filtriranja informacija, poboljšavajući time mogućnosti praćenja informacija i autentifikaciju utjecajnih pružatelja informacija
- osmisliti inkluzivna rješenja koja uključuju podizanje svijesti, medijsku pismenost, uključenost širokog spektra dionika (eng. *broad stakeholder involvement*) i suradnju javnih tijela.

II. KNJIŽNICE U OKVIRU PROGRAMA UJEDINJENIH NARODA O ODRŽIVOM RAZVOJU DO 2030. GODINE (AGENDA 2030)

5. Upravljanje knjižnicom

Nacionalne, regionalne i lokalne vlasti u državama članicama trebaju osigurati potrebne organizacijske, ekonomske i nadzorne mehanizme za provedbu knjižničnih aktivnosti i usluga. Knjižnice treba uključiti u nacionalne kulturne i obrazovne politike koje teže postizanju ciljeva održivog razvoja kako su ih propisali Ujedinjeni narodi i njihovih ekvivalentni programi u europskom kontekstu. Nacionalne, regionalne i lokalne vlasti država članica trebaju:

- osigurati potreban pravni status i stručne platforme za sve vrste knjižnica unutar okvira nacionalne politike usmjerene na postizanje ciljeva održivog razvoja
- osigurati specifične organizacijske strukture za sve razine knjižničkog sustava – narodne, visokoškolske, nacionalne, školske ili specijalne knjižnice – pojašnjavajući

- njihove posebne uloge, dužnosti i odgovornosti i nalažući prisutnost profesionalnih knjižničara u upravljačkim tijelima na svim relevantnim organizacijskim razinama
- poticati knjižnice da se pridržavaju međunarodnih standarda i smjernica
 - osigurati transparentan administrativni okvir pojašnjavajući odnose između knjižnica i drugih vladinih i nevladinih organizacija u osiguravanju materijala koji je od interesa za korisnike knjižnice, posebice (e-)knjiga i drugih medija koji su od kulturno-obrazovnog ili rekreacijskog interesa
 - nastojati razviti potrebnu infrastrukturu za poticanje suradnje među knjižnicama, uz prepoznavanje specifične misije i zadaća u širem okviru ciljeva održivog razvoja
 - smatrati da osiguranje dostupnosti knjižnične građe i pružanje knjižničnih usluga smanjuje informacijski jaz i da je često od presudne važnosti za osobe u nepovoljnom položaju koji je rezultat siromaštva, izolacije ili socijalne isključenosti.

6. Knjižnične usluge i pokazatelji uspješnosti

- a) Tehnički standardi i standardi koji se odnose na telekomunikacije, digitalne mreže i odgovarajuću opremu trebaju biti primijenjeni koliko je to moguće kako bi se olakšala nacionalna i međunarodna razmjena informacija.
- b) Knjižnične usluge trebale bi nastojati ponuditi smjernice za kvalitetno mjerenje učinka različitih vrsta knjižnica i njihove misije u skladu s postizanjem ciljeva održivog razvoja.
- c) Knjižnične usluge za posebne skupine korisnika trebaju imati prioritet u propisima i trebaju biti osigurane dijelom uslugama reguliranim/sadržanim u zajedničkom knjižničnom zakonodavstvu, dijelom u specijaliziranim knjižnicama i dijelom pomoću centralizirane službe.
- d) Trebalo bi provoditi redovite studije i vrednovanje da bi se istražilo na koje načine knjižnice ostvaruju svoje poslanje kao obrazovne i kulturne ustanove, kao i svoju usklađenost s ciljevima održivoga razvoja.
- e) Knjižnične vlasti na nacionalnoj razini trebale bi razmotriti razvijanje knjižničnih usluga unutar nacionalne i međunarodne informacijske politike.

7. Financiranje knjižnice

- a) Potrebno je osigurati ravnotežu između očekivane razine usluge i pružanja odgovarajućih izvora, neovisno o vrsti knjižnice i razini ovlasti.
- b) Financiranje knjižnica u najvećoj mjeri treba biti u nadležnosti javnih tijela. Knjižnične usluge koje su djelomično financirane iz drugih izvora ne smiju ometati profesionalni integritet knjižničara i izbor knjižnične građe te trebaju biti u skladu s temeljnim načelima slobodnog pristupa koja zagovaraju pristupanje osnovnim uslugama besplatno.

- c) Nadležna tijela knjižnice trebaju razvijati organizacijske strukture i nadzor te kontrolne mehanizme koji osiguravaju najbolju moguću vrijednost za javni novac koji je utrošen na knjižnične usluge. To se može postići razvojem instrumenata za odgovarajuće mjerenje učinkovitosti i kontrolu kvalitete za različite vrste knjižnica te razmatranjem korištenja onih instrumenata koji mjere društvenu odgovornost knjižnica.
- d) Odgovornost je javnih tijela osigurati da financiranje knjižnica odražava utjecaj novih tehnologija.
- e) Knjižnice su središta zajednice i pružatelji neformalnog obrazovanja. Stoga je potrebno uspostaviti mehanizme radi osiguravanja koordinacije s razvojnim planovima i strategijama nacionalnih i lokalnih zajednica, za koje svaka od njih ima vlastite odgovornosti i funkcije.

8. Obrazovanje i obuka

- a) Knjižnično obrazovanje trebalo bi biti dio nacionalnog zakonodavstva o knjižnicama i knjižničnoj politici, u kojemu bi trebalo naglasiti da knjižnične usluge treba osigurati i provoditi profesionalni tim knjižničara i drugog osoblja.
- b) Potrebno je osigurati dostatna sredstva kako bi se osigurala odgovarajuća obuka osoblja i korisnika u svrhu postizanja kvalitetnog korištenja novim alatima i uslugama u knjižnicama.
- c) Uprava knjižnice treba poticati razmjenu knjižničnog osoblja pomoću razvoja europskih programa razmjene osoblja.

III. GLOBALNE I LOKALNE PRIJETNJE I KNJIŽNIČNO POSLOVANJE

9. Osnovne knjižnične usluge u vrijeme katastrofe

Kao i sve kulturne i obrazovne ustanove, knjižnice su osjetljive organizacije koje nerijetko teško reagiraju na globalne i lokalne prijetnje. Kriza COVID-19, kao i druge moguće buduće krize, naglasila je važnost toga da knjižnice budu otporne institucije. Potrebna je izrada planova za slučaj katastrofe kako bi knjižnice mogle nastaviti sa svojim djelovanjem u nesigurnim vremenima ili pod nepovoljnim uvjetima. Nacionalne, regionalne i lokalne vlasti država članica, u suradnji s upravama knjižnica, trebaju:

- prepoznati osnove knjižničnih usluga i njihovu važnost za zajednice kojima služe
- uspostaviti odgovarajuće planove upravljanja koji sadržavaju analizu relevantnih ljudskih i prirodnih rizika, uključujući uspostavu trajnih mjera za sprječavanje, smanjenje i izbjegavanje rizika, s posebnim naglaskom na obuci osoblja

- pripremiti precizne planove za slučaj katastrofe kako bi se u nepovoljnim uvjetima moglo nastaviti s radom knjižnice
- procijeniti važnost knjižničnih usluga za zajednice pogođene lokalnim i/ili globalnim prijetnjama kako bi se omogućio brz i učinkovit odgovor na prijetnje i njihovo moguće izbjegavanje
- analizirati optjecaj dokumenata i uspostaviti alternativne načine za interakciju knjižnica sa zajednicama kojima služe
- osigurati pružanje ispravnih i točnih informacija o globalnim/lokalnim prijetnjama te diseminaciju informacija
- promicati koncept knjižnice kao sigurnog mjesta, na kojem je omogućen pristup pouzdanim informacijama i odgovarajućim komunikacijskim kanalima
- planirati alternativne načine osiguravanja knjižničnih usluga koji su usmjereni na tehnologije, isporuku na daljinu i nove modele distribucije
- povremeno revidirati proračune i pronaći alternativne izvore prihoda kako bi se unaprijedila spremnost knjižnica za suočavanje s kriznim situacijama i ublažavanje rizika
- uspostaviti suradnju s mrežama koje normalno rade u katastrofama i kriznim situacijama, s ustanovama nadležnim za spašavanje i civilnu zaštitu te baštinu i kulturu, institucijama i međunarodnim organizacijama (primjerice s organizacijom Blue Shield International), kako bi se knjižnični izvori i aktivnosti mogli brzo prilagoditi nepovoljnim uvjetima.

IV. DIGITALNA TRANSFORMACIJA I PROMICANJE ODRŽIVOG, POUZDANOG I INKLUZIVNOG KNJIŽNIČNOG EKOSUSTAVA

10. Knjižnice kao aktivni sudionici u lancima knjige i informacija

Na čelu digitalne transformacije knjižnice imaju ključnu ulogu u lancu knjige i informacija, kako digitalnih tako i tiskanih. Usvajanjem suvremenih tehnologija i implementacijom transformativnih sposobnosti, korištenjem umjetnom inteligencijom (AI) i algoritamskim sustavima može se stvoriti potencijal za poboljšanje uloge knjižnica u digitalnoj transformaciji. U suradnji s voditeljima knjižnica, nacionalne, regionalne i lokalne vlasti država članica trebaju:

- pripremiti knjižnične planove koji omogućuju knjižnicama da unaprijede svoju praksu s analogne na digitalnu te da kombiniraju ta dva formata kako bi se ispunili tradicionalni knjižnični ciljevi

- poticati učenje na daljinu u suradnji s obrazovnim ustanovama, uključujući korištenje virtualne dimenzije učenja i pružanje digitalnih javnih pristupnih točaka za mlade
- provoditi kontrolu nad podacima i metapodacima koji utječu na rad knjižnice u skladu s propisima o privatnosti i preporukama koje reguliraju korištenje algoritamskih sustava te ponovno korištenje tih podataka u procesima kreiranja politika i donošenja odluka, osobito kada se tiču kretanja ljudi i resursa te učinka knjižnice
- osigurati regulaciju proizvoda umjetne inteligencije kako bi se zaštitila načela privatnosti i jednakosti, uključujući obrazovanje korisnika u knjižnicama
- promicati ulogu knjižnica kao foruma za razmjenu najboljih praksi o etičnoj uporabi AI tehnologije u knjižnicama
- osigurati da algoritamski sustavi koji se primjenjuju u knjižnicama ne stvaraju razlike ili diskriminaciju te da su u skladu sa zakonodavstvom čiji je cilj poštovanje temeljnih prava
- promicati knjižnične proizvode i usluge u svrhu uklanjanja prepreka ili nejednakosti u ekonomskom, pravnom ili tehnološkom smislu
- potaknuti javnu ponovnu uporabu resursa i stvoriti prilike za integraciju sadržaja i znanja, u skladu s propisima o autorskom pravu te u skladu s poticanjem održivosti i raznolikosti za kratkoročno i dugoročno razdoblje.

11. Informacijska i digitalna pismenost

Knjižnice bi, kao središta zajednice koja potiču društveni razvoj zajednica kojima služe, trebale pružati programe i tečajeve medijske i informacijske pismenosti. Stoga bi trebale:

- razmotriti cijeli životni ciklus dokumenta u potpuno integriranom knjižničnom sustavu i osigurati optimalnu cirkulaciju sadržaja dokumenta unutar nacionalne i međunarodne infrastrukture u kojoj knjižnice sudjeluju implementacijom standarda koji potiču interoperabilnost
- poticati i promicati primjenu učinkovitih i prilagođenih medija programima informacijske i medijske pismenosti u svrhu omogućivanja pojedincima i skupinama da budu svjesni svojih prava i da ih znaju primijeniti u praksi
- osnažiti pojedince da informacije kojima mogu pristupiti zaštite od bilo kakvog pokušaja manipulacije ili iskorištavanja načina razmišljanja i djelovanja ljudi korištenjem pogrešnih informacija i dezinformacija
- poboljšati aktivnosti informacijske i digitalne pismenosti za ciljane korisničke skupine, što treba biti u bliskoj vezi s općim politikama koje su usmjerene na premošćivanje nacionalnoga i lokalnoga digitalnog jaza

- u okviru programa općeg obrazovanja i strukovnog osposobljavanja potrebno je podučavati o medijskoj i tehnološkoj pismenosti uzimajući u obzir temelje inkluzivnosti za sve korisničke skupine, a osobito mlade, što bi trebalo biti dio smjernica i kurikuluma na svim razinama obrazovanja
- provoditi prakse u svrhu povećanja informacijskog samoodređenja među pojedincima, tako da postanu svjesni bilo kakvih ograničavanja njihovih nastojanja da slobodno pristupe informacijama i ostvare individualna prava
- provesti istraživanja radi procjene razine demokratskog sudjelovanja i korištenja individualnih prava.

V. AUTORSKO PRAVO I ZAŠTITA KNJIŽNIČNE BAŠTINE

12. Autorsko pravo i knjižnice

- a) Knjižnice provode zakone o autorskim pravima, što osigurava očuvanje intelektualnog vlasništva autora bez ugrožavanja pristupa informacijama korisnicima knjižnice. U svakom zakonu koji se bavi autorskim i srodnim pravima knjižnice bi trebale biti prepoznate kao organizacije s javnom funkcijom – plaćene javnim sredstvima – te bi se dostupnost i korištenje informacija trebali što više olakšati. Iznimke vezane za autorska prava za knjižnice i vladine politike koje se tiču diseminacije dokumenata zaštićenih autorskim pravom u knjižnicama, trebaju uzeti u obzir direktive Europske unije koje reguliraju autorska prava, kako za fizičke tako i za digitalne dokumente.
- b) Zbog vrijednosti za javnost kojoj služe te istovremeno za ekonomski doprinos kulturi, knjižnicama treba omogućiti da obavljaju svoju javnu funkciju bez obzira na vrstu građe, bilo da se radi o tiskanim, audiovizualnim ili digitalnim informacijama.
- c) Politička tijela trebaju osigurati pravne i financijske uvjete koji jamče pristup knjižničnim zbirkama i ravnopravan pristup svim građanima kulturi, informacijama, obrazovanju, istraživanju, znanju i slobodnom vremenu.
- d) Posudba e-knjiga jednako je važna kao i posudba tiskanih knjiga jer osigurava različitost mišljenja, književno stvaralaštvo i jednak pristup kulturnim sadržajima. Kao što vrijedi i za tiskane knjige, javna tijela trebaju poticati održivu posvećenost svih dionika na tržištu knjiga kako bi se razvila posudba e-knjiga u knjižnicama, posebice tako da se knjižnicama olakša nabava licencija za digitalne knjige, po razumnim uvjetima i čim budu objavljene, uz osiguranje pravedne naknade za autore i izdavače.

- e) Zbog toga bi nacionalne, regionalne i lokalne vlasti država članica trebale tražiti načine da se osigura pristup informacijskim izvorima, što je misija knjižnica, ali se pritom treba osigurati i zaštita autorskih prava.

13. Državne obveze prema knjižnicama

Knjižnice bi trebale uživati poseban status u državnim mjerama osmišljenim za poticanje razvoja kulturnih sadržaja i njihove dostupnosti. U bliskoj suradnji s profesionalnim organizacijama i relevantnim tijelima, nacionalna, regionalna i lokalna tijela država članica trebala bi:

- zadati knjižnicama posebnu obvezu omogućivanja pristupa informacijama koje proizvode državne i lokalne vlasti država članica
- u potpunosti osigurati da knjižnice, kao ustanove s nekomercijalnom svrhom, budu u mogućnosti:
 - iskoristiti iznimku od isključivog prava reprodukcije ili priopćavanja javnosti publikacija ili baze podataka za reprodukciju i izdavanje zakonito dostupnih publikacija u svrhu ruđenja teksta i podataka, prema članku 4. Direktive (EU) 2019/790 Europskog parlamenta i Vijeća od 17. travnja 2019. o autorskom pravu i srodnim pravima na jedinstvenom digitalnom tržištu
 - iskoristiti iznimku od isključivog prava reprodukcije ili priopćavanja javnosti publikacija ili baza podataka samo u svrhu izvođenja nastave, prema članku 5. Direktive (EU) 2019/790
 - izraditi kopije svih djela koja su trajno u njihovim zbirkama, u bilo kojem formatu ili mediju, isključivo u svrhu očuvanja takvih djela, prema članku 6. Direktive (EU) 2019/790
 - izraditi kopije bilo koje nekomercijalne publikacije, prema članku 8. Direktive (EU) 2019/790
 - djela siročadi koja su dio zbirke učiniti dostupnima javnosti i izraditi kopije takvih publikacija u svrhu digitalizacije, u duhu članka 6. Direktive 2012/28/EU Europskog parlamenta i Vijeća od 25. listopada 2012. o korištenju djela siročadi
- promovirati kontroliranu digitalnu posudbu (CDL) kao način poticanja pristupa informacijama javnosti, dopuštajući knjižničnu posudbu digitalnim korisnicima na način „posuđivanja poput tiskanih primjeraka“, a da se pritom ne odvrćaju druge knjižnice od korištenja različitih modela e-posudbe, što mora biti u interesu i nositelju autorskih prava i knjižnicama

- omogućiti osnovnu posudbu e-knjiga po modelu „jedan primjerak, jedan korisnik“, a da se pritom ne ometaju druge knjižnice u primjeni različitih modela e-posudbe, u interesu i nositelja autorskih prava i knjižnica
- učiniti dostupnima informacije i kulturne sadržaje pomoću kolektivnih ugovora, licencija i uključujući druge oblike pregovora s izdavačima i autorima po razumnim cijenama, kada se koriste u svrhu individualnog razvoja
- ne dopuštati izdavačke politike kojima se namjerava ograničiti pristup informacijama u knjižnicama, bilo u obliku embarga ili u obliku izričitih zabrana za knjižničnu nabavu
- posvetiti se napretku otvorene znanosti te zdravijem i učinkovitijem istraživačkom ekosustavu, čime će se postići veći utjecaj na financiranje istraživanja i prijenos znanja.

14. Obvezni primjerak

Obvezni primjerak osnovno je sredstvo stvaranja zbirke nacionalne kulturne baštine.

- a) Svrha je obveznog primjerka stvaranje nacionalne zbirke u tiskanom i digitalnom obliku radi očuvanja i razvoja nacionalne kulture i prijenosa budućim naraštajima.
- b) Pristup pohranjenim publikacijama potrebno je omogućiti na temelju odredbe o iznimkama prema članku 6. Direktive (EU) 2019/790 Europskog parlamenta i Vijeća od 17. travnja 2019. o autorskom i srodnim pravima na jedinstvenom digitalnom tržištu.
- c) Trebalo bi izraditi propise koji bi od izdavača/proizvođača zahtijevali čuvanje tiskanih i digitalnih primjeraka u nacionalnim repozitorijima. Dobrovoljno pohranjivanje također je poželjno ako se njime postiže isti cilj kao i obveznim primjerkom. Potrebno je obuhvatiti sve kategorije publikacija, u skladu s odgovarajućim politikama te uzimajući u obzir odabrane politike.
- d) Ustanove koje pohranjuju zbirke trebale bi moći pružiti učinkovite bibliografske usluge s kompletnom nacionalnom bibliografijom i kontrolom nadležnih tijela te bi u suradnji s vanjskim dionicima trebale biti u mogućnosti pružiti službene statistike o nacionalnoj izdavačkoj djelatnosti i odgovarajućem pristupu pohranjenim publikacijama, po mogućnosti pomoću digitalnih mreža kako bi se povećala učinkovitost.
- e) Pohranjivanje tiskanih i digitalnih primjeraka treba održavati na razumnoj razini te u skladu s nacionalnim potrebama. Zbog visokih troškova programa očuvanja zbirke potrebno je izbjegavati preklapanja u politikama povezanim s obveznim primjerkom zvučnog, audiovizualnog, filmskog i elektroničkog materijala.
- f) Potrebno je poticati arhiviranje *weba* tehnikama pobiranja sadržaja.

- g) Potrebno je ojačati implementaciju obveznog primjerka za digitalne publikacije radi osvještavanja proizvođača o važnosti pohrane web sadržaja u svrhu zaštite knjižnične baštine.
- h) Nepoštivanje propisa o obveznom primjerku treba sankcionirati financijskim ili drugim mjerama.
- i) Potrebno je dodatno analizirati modele suradnje između ustanova koje čuvaju publikacije.
- j) Potrebno je provođenje istraživanja i analiza kako bi se istražili pravni, tehnički i financijski aspekti obveznog primjerka elektroničkih publikacija.

15. Prekogranični prijenos pisane baštine

Države članice trebaju voditi brigu o sljedećem:

- a) Pisanu baštinu, bila ona u knjižnicama ili negdje drugdje, treba uključiti u definiciju i/ili popis kulturnih dobara zaštićenih prema postojećim međunarodnim pravilima o kontroli posudbe spomenutim u ovim preporukama i smjernicama; kad je riječ o baštinskoj građi u knjižnicama, njezina trajna posudba ne bi trebala biti dopuštena, već samo privremena.
- b) Konvencija o mjerama zabrane i sprječavanja nedopuštenog uvoza, izvoza i prijenosa vlasništva kulturnih dobara, UNIDROIT-ova Konvencija o ukradenim ili nezakonito izvezenim kulturnim dobrima, Konvencija Vijeća Europe o kaznenim djelima povezanim s kulturnim dobrima (CETS No. 221) referentni su dokumenti što se tiče krađe ili nezakonitog izvoza.
- c) Predviđeni su nacionalni propisi za kontrolu prekograničnog kretanja kulturnih dobara, prema direktivi Europskog vijeća i Parlamenta (Uredba Vijeća (EEZ) br. 3911/92 od 9. prosinca 1992. o izvozu kulturnih dobara, i prateći tekstovi).
- d) Uzimajući u obzir velik broj neriješenih spornih pitanja, potiče se provođenje programa namijenjenih pružanju informacija i pristupu pisanoj baštini koja je bila seljena tijekom Drugoga svjetskog rata.

© Hrvatsko knjižničarsko društvo, prijevod na hrvatski, 2024
Prijevod se može razlikovati od izvornog teksta i služi samo u informativne svrhe.

Za nakladnika:
Jasenska Pleško

Prijevod:
doc. dr. sc. **Alica Kolarić**
dr. sc. **Nikolina Peša Pavlović**

Stručna redakтура prijevoda:
doc. dr. sc. **Martina Dragiča Ivanović**

Stručna redakтура pravnog dijela teksta:
nasl. doc. dr. sc. **Dejana Golenko**

Lektura i korektura:
Božica Dragaš

Gošće urednice:
Dunja Marija Gabriel
Jasenska Pleško

Glavna urednica niza Elektronička izdanja HKD-a:
Merien Hadrović